

विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाका कथामा यौनप्रतीक प्रयोग

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीयविभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो
वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनकालागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
अमृताअधिकारी
नेपाली केन्द्रीयविभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०७०

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीयविभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी छात्रा अमृता अधिकारीले विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाकाकथामायौनप्रतीकप्रयोगशीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यकमूल्याङ्कनकालागि त्रिभुवनविश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीयविभाग, कीर्तिपुर समक्षसिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७०/०४/२२

.....

(शोधनिर्देशक)

उपप्रा.डा.दुर्गाबहादुरघर्ती

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर

त्रिभुवनविश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीयविभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवनविश्वविद्यालय, मानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीयविभागकी छात्राअमृताअधिकारीले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनकालागितयार पार्नुभएकोविश्वेश्वरप्रसादकोइरालाकाकथामायौनप्रतीकप्रयोगशीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

१. प्रा.डा.देवीप्रसादगौतम

(विभागीयप्रमुख)

.....

२. उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती

(शोधनिर्देशक)

.....

३. उपप्रा. गोपालप्रसाद गैरे

(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति : २०७०/०४/२४

कृतज्ञताज्ञापन

विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाकाकथामायौनप्रतीकप्रयोगशीर्षकको प्रस्तुतशोधपत्र मैले त्रिभुवनविश्वविद्यालयमानविकीतथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहदोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनकालागितयार पारेको हुँ । यस शोधपत्रको पूर्णताकालागिआवश्यक सल्लाह सुभावादिआएर निर्देशनदिँदै र परिमार्जन गरी दिनु हुनेश्रद्धेय गुरु दुर्गाबहादुर घर्तीप्रतिहार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । उहाँले आफ्नो कार्य व्यस्तताका बीचबाट छुट्याउनुभएको समय मेरालागिअत्यन्तमूल्यवान् सावितभएको छ । प्राज्ञिक निर्देशन, अमूल्य सरसल्लाहएवम् उचितमार्गनिर्देशन गरी शोधपत्रतयार गर्न सहयोग गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक गुरुप्रतिहार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदानगर्नुहुने विभागीयप्रमुखप्रा.डा. देवीप्रसादगौतमएवम् नेपाली केन्द्रीयविभागपरिवारप्रतिपनिआभार व्यक्त गर्दछु ।

यस सन्दर्भमा सामग्रीव्यवस्थापन गरी सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीयविभागको विभागीय पुस्तकालय, लगायतविभिन्नप्रकाशन गृहलाई सम्भन चाहन्छु । शोधपत्रतयार गर्दा ज-जसका समालोचनात्मक कृतिहरू एवम् फुटकर लेखहरू परेका छन् उहाँहरू पनि स्मरणीय हुनुहुन्छ ।

शोधपत्रतयार गर्दा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सहयोग गर्नुहुने श्रद्धेय गुरुवर्ग, सहपाठीतथामित्रहरूलाई सम्भन चाहन्छु । मेरो अध्ययनकार्यलाई यस अवस्थासम्मल्याउन सहयोग गर्नुहुने मेरा पूजनीयआमाबुवाप्रतिहार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र टङ्कण गरी सहयोग गर्ने भाइकुसुमगौतम र सामग्री सङ्कलनतथाशोधकार्य सम्पन्नगर्नकालागि सहयोग गर्ने दिदीअनिताअधिकारी र भाइअनिस अधिकारीप्रतिहार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा यस शोधपत्रको आवश्यकमूल्याङ्कनकालागि नेपाली केन्द्रीयविभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७०/०४/२१

.....
अमृताअधिकारी

नेपाली केन्द्रीयविभाग

त्रि.वि.कीर्तिपुर

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय	१-६
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ शोधकार्यको औचित्यरमहत्व	५
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.७ शोधविधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६

दोस्रो परिच्छेद

यौनप्रतीकको सैद्धान्तिक परिचय	७-२५
२.१ विषयप्रवेश	७
२.२ प्रतीकशब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ	७
२.३ प्रतीकको पृष्ठभूमि र परम्परा	११
२.४ प्रतीकको सैद्धान्तिक मान्यता	१२
२.५ फ्रायडवाद र यौनप्रतीक	१३
२.५.१ फ्रायडवाद	१४
२.५.२ यौनप्रतीक	१८
२.६ नेपालीकथामा यौनप्रतीकप्रयोगको परम्परा	२१
२.७ यौनप्रतीक र अभिव्यक्तिशिल्प	२४
२.८ निष्कर्ष	२५

तेस्रो परिच्छेद

विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाको कथायात्रा र प्रवृत्ति	२६-४२
३.१ विषयप्रवेश	२६
३.२ विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाको सङ्क्षिप्त परिचय	२६
३.३ साहित्यसिर्जनाको प्रेरणा र प्रभाव	२७
३.४ विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाको कथालेखन र प्रकाशित कृतिहरू	२९
३.५ विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाको कथायात्रा र चरण विभाजन	३१
३.५.१ प्रथम चरण	३१
३.५.२ द्वितीय चरण	३३
३.५.३ तृतीय चरण	३४
३.६ विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाकाकथागतप्रवृत्ति	३६
३.६.१ मनोवैज्ञानिकता	३६
३.६.२ सामाजिकता	३६
३.६.३ प्रतीकप्रयोग	३८
३.६.४ व्यङ्ग्यात्मकता	३९
३.६.५ पात्रमामानसिकद्वन्द्व र तनावको सिर्जना	३९
३.६.६ संस्कृति सापेक्ष मानसिकता	४०
३.६.७ फ्रायडीय यौनसिद्धान्तको प्रयोग	४१
३.६.८ मौलिकता	४१
३.७ निष्कर्ष	४२

चौथो परिच्छेद

विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाकाकथामाप्रयुक्त यौनप्रतीकको विश्लेषण	४३-७३
४.१ विषयप्रवेश	४३
४.२ विश्वेश्वरप्रसादकोइरालाका यौन मनोवैज्ञानिक कथाहरू	४३
४.२.१ सामान्ययौन मनोविज्ञानको प्रयोग गरिएकाकथाहरू	४३
क) सिपाही	४४
ख) कथा	४६

ग) पुस्तक	४७
घ) राइटरबाजे	४८
ड) सान्नानी	५०
४.२.२ गहनयौन मनोविज्ञानको प्रयोग गरिएकाकथाहरू	५२
क) चन्द्रवदन	५२
ख) प्रेम	५५
ग) द्वन्द्वप्रेम	५६
घ) मधेसतिर	५७
ड) हरिदत्त	५९
च) प्रेम (दोस्रो)	६०
छ) कर्नेलको घोडा	६१
ज) पवित्रा	६३
झ) स्वेटर	६५
ञ) बौलाहा	६५
ट) सखी	६६
ठ) रिक्सातान्ने	६८
ड) श्वेतभैरवी	६९
४.३ निष्कर्ष	७३

पाँचौ परिच्छेद

उपसंहार	७४-७७
५.१ सारांश	७४
५.२ निष्कर्ष	७५
सन्दर्भसामग्री सूची	७८-८०